

ІНДИВІДУАЛЬНО-ДИФЕРЕНЦІЙОВАНИЙ ПІДХІД У НАВЧАННІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЧИТАТИ НА ОСНОВІ ІДЕЙ К.Д. УШИНЬСЬКОГО

Стаття присвячена формуванню початкової навички читання у шестирічних першокласників на основі індивідуального та диференційованого підходу і методичних засадах К.Д. Ушинського.

Ключові слова: читання, індивідуальний та диференційований підхід, шестирічні першокласники, методика К.Д. Ушинського.

Актуальність дослідження. Читання – один із видів навчальної діяльності, провідний спосіб одержання знань, найважливіше загальнонавчальне уміння. Йому належить провідна роль у розвитку інтелектуальної та особистісної сфер учнів. Тому завдання навчити молодших школярів якісно читати було і залишається одним із першорядних і актуальних. Саме початкова школа має навчити дітей спостерігати, висловлюватись, читати і писати.

До першого класу приходять учні з різними здібностями, нахилами, рівнем підготовки. І це вимагає з перших днів навчання добирати адекватну можливостям дітей програму навчання, відповідні методи, завдання. Разом з тим, частина вчителів початкових класів сучасної школи продовжує орієнтуватись на так званого "середнього" учня, а "сильні" та "слабкі" діти здебільшого залишаються поза увагою педагога.

У зв'язку з цим одним з найбільш актуальних питань сучасного процесу навчання стає пошук таких засобів його організації, які б забезпечили активізацію потенційних можливостей кожного учня. Саме тому, індивідуалізація і диференціація навчання дозволяють досягти оптимального рівня засвоєння навчального змісту учнями з різним рівнем психічного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Проблему індивідуалізації саму по собі не можна вважати новою: в педагогічній літературі вона бере початок з часів Я.А. Коменського, але й досі в шкільній практиці не знайшла наукового обґрунтованого вирішення. Про це свідчать праці класиків педагогіки і психології: А. Дистервега, Й.Г. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, О.В. Духновича, М.І. Пирогова, К.Д. Ушинського, Дж. Дьюї, Ю.К. Бабанського, Л.В. Банкова, В.О. Сухомлинського, Г.С. Костюка та сучасні дослідження Ш.О. Амонашвілі, О.І. Бугайова, Ю.З. Гільбуха, Г.Д. Глейзера, Ю.І. Рабунського, М.М. Шамаєва, Л.О. Ярошенко та ін. Певні практичні здобутки в реалізації диференційованого підходу в навчанні були зроблені З.І. Романовською; в розвитку читацької самостійності – М.М. Наумчук, В.Ф. Паламарчук, О.Я. Савченко, Г.П. Ткачук; у формуванні навчальної діяльності – М.С. Вашуленком, Д.Б. Ельконіним, В.О. Науменко, Н.Ф. Скрипченко; в удосконаленні навичок читання І.Т. Федоренком, Л.П. Добраєвим; в методичному забезпеченні М.Л. Омороковою, Н.М. Светловською, Н.Ф. Скрипченко.

У практиці сучасної школи диференційоване навчання проходить своє випробування на системний підхід, а через це – частіше звучить не як усталена форма чи система, принцип навчання, а як епізодичне здійснення диференційованого підходу в процесі навчання.

Крім того, в поняття індивідуалізації та диференціації різні вчені вкладають різний зміст. Здебільшого під поняттям "індивідуалізація навчання" розуміють таку цілеспрямовану діяльність учителя в організації пізнавальної діяльності учнів, в коли враховуються індивідуально-психологічні особливості кожної дитини, а під "диференціацією навчання" – таку організацію пізнавальної діяльності школярів, в основу якої покладено типові особливості учнів.

Певного поширення в 90-ті роки ХХ ст. здобула так звана "зовнішня диференціація", коли дітей з приходом до школи розподіляли відповідно до їхнього розумового розвитку і рівня підготовки на окремі класи. При цьому програма, методика навчання залишились незмінними. Інколи за такої диференціації застосовують більш ускладнену програму навчання для тих класів, де вчаться найздібніші діти. Для слабких дітей зовнішня диференціація зводиться до збільшення часу на засвоєння програмного матеріалу. Причому така диференціація застосовується лише в тих школах, де можна створити паралельні класи. Тому сільські діти позбавлені можливості отримати від учителя ту методичну допомогу, яка для них найбільш потрібна. Впровадження зовнішньої диференціації несе в собі як позитивне, так і негативне. Позитивним є те, що метою такої диференціації є створення умов, коли дитина має змогу отримати знання, адекватні її можливостям, навчатися в відповідному темпі, враховується рівень її підготовленості до навчання, здібності, нахили. Але зовнішня диференціація несе в собі і цілий ряд негативних наслідків. По-перше, відбувається пряме втручання в права дитини навчатися в рівних умовах зі своїми ровесниками, а це суперечить принципам демократичного суспільства. По-друге, відомо, що в дітей, особливо до семи років, спостерігаються великі індивідуальні відмінності: від

затримки психічного розвитку до його прискорення. Рівень знань та вмінь учнів часто не співпадають з інтелектуальними потенціями, інтересами та нахилами. Тому заздалегідь безпомилково визначити тип класу, де має вчитися майбутній першокласник, неможливо. Якщо ж допуститися помилки, то це, безперечно, дуже негативно вплине на майбутнє дитини. Крім того, як свідчить практика, застосування зовнішньої диференціації, через певний час після розподілу дітей на класи, в кожному з них знову з'являються групи учнів "середніх", "слабких" і "сильних", які потребують диференційованого підходу, а тим самим пошуку адекватних методів і прийомів навчання.

На наш погляд, проблему врахування індивідуальних особливостей дітей краще допомагає розв'язати внутрішня диференціація, за якої учні в межах класу поділяються вчителем на окремі групи за рівнем їхньої шкільної зрілості, здібностей, інтересів. Визначенню рівнів розподілу учнів за різними показниками розвитку, відбору змісту освіти згідно цього розподілу присвячені роботи О.І. Бугайова, Р.Б. Вондровської, В.М. Монахова, С.П. Логачевської, І.М. Чередова, М.М. Шахмаєва.

Внутрішня диференціація дає змогу вчителю і самому учню наочно бачити досягнення в навчанні, вчасно переходити з однієї групи в іншу, тому кожна дитина навчається і розвивається відповідно своїм можливостям. Одночасно, в умовах внутрішньої диференціації, діти вчать спілкуватися один з одним, допомагаючи в навчанні, приймаючи допомогу однокласників, що сприяє формуванню адекватної самооцінки. Крім того, "слабкі" учні мають змогу бачити орієнтири в рівнях знань, а тому отримують можливість "тягнутися" до "сильних" дітей, а останні – вчитися чуйності, уваги до тих, кому поряд важко.

Незважаючи на переваги впровадження в початковій школі саме внутрішньої диференціації в навчанні дітей, вона ще не здобула бажаного поширення. Великою мірою це зумовлено відсутністю методичного забезпечення і недостатньою розробленістю методики диференційованого навчання. Проблема врахування особистісного і розумового потенціалу дітей у ході формування навички читання першокласників через систему диференційованого керування їхньою пізнавальною діяльністю залишається малорозробленою як з наукового, так і з практичного погляду.

Проблему максимального врахування індивідуальних особливостей дітей, розвиток їх самостійності, покращення прямого і зворотного зв'язку в навчанні не можна вважати новою, оскільки ще за часів М.Ф. Квінтіліана висловлювалась думка про необхідність врахування різних здібностей, таланту, розумових відмінностей учнів.

"Справедливо досягненням учителя треба вважати те, коли він намагається помітити в своїх учнів різницю умов і дізнаватись, хто з них до чого здібний від природи" [3].

Понад три сторіччя тому Я.А. Коменський, з властивою йому проникливістю писав, що той учитель досягне успіху, який буде навчати відповідно до рівня сприймання [4]. Вчений бачив різницю в розвитку учнів, вказував на необхідність будувати навчальний процесом таким чином, щоб надати допомогу кожному учневі під час засвоєння знань. Він також радив ділити учнів залежно від здібностей на шість різних "розрядів" – "груп", вказував шляхи подолання труднощів кожною групою учнів, наводив переконливі приклади дієвості такого підходу з життя знаменитих людей.

Відомий швейцарський педагог Г. Песталоцці у творі "Лінгард і Гертруда" висловлював думку про уміння розрізняти підготовленість кожного учня і необхідність застосовувати до нього окремі прийоми навчання, які б давали позитивні результати. "Попереду всіх, ближче до столу, вона посадила малят, які ще не знали азбуки, – писав він. За ними – тих, які вміли читати складами, потім – трохи читаючих, і, нарешті, тих, які читали вільно..." [5]. Німецький педагог А. Дістервег підкреслював: "Одній дитині легше дається абстрактне мислення, іншій доступніше чуттєве сприймання, третя охоплює істину швидше, дякуючи картині чи оповіданню; бувають уми творчі й практичні. В цьому відношенні слід рахуватись з різницею дитячої природи, своєрідністю її розвитку" [1].

Багато педагогів минулого висловлювали припущення про необхідність роботи з учнями різного рівня знань, але доводити свої передбачення експериментально не бралися. Спроби здійснити поділ дітей на групи за рівнем навченості мали місце в ряді країн Європи і Америки. Відома спроба французького педагога де-Лассалля в 1684 році розділити учнів відповідно до здібностей.

Аналогічну школу в США створив на початку ХХ ст. Д. Кеннеді.

На заняттях у цих школах учитель половину часу присвячував поясненню нових знань і способів оволодіння ними, а другу половину використовував на керівництво навчанням учнів і надання допомоги тим з них, хто її особливо потребував. Обов'язком помічників (асистентів) учителів було допомагати менш підготовленим учням.

До цього ж напрямку організації навчання відноситься і Майнгеймська шкільна система в Німеччині, за якою практикувався розподіл учнів на класи залежно від здібностей: в одні класи направлялись учні з середнім рівнем підготовки (головний клас), в інші – з низьким, в третій найздібніші. При цьому передбачалась можливість переходу з одного класу в інший. У свою чергу учні кожного класу також ділились на три групи: сильні, середні, слабкі, що забезпечувало не тільки зовнішню, а й внутрішню диференціацію. Мангеймська система навчання в різних варіантах використовується і в наш час у США, Англії, Австралії та інших державах.

У США дістало поширення система індивідуалізованого навчання під назвою Дальтон-план, її засновницею була Олена Паркхерст; система широко почала використовуватись в місті Дальтон, штат Масачусетс/, лабораторні системи і системи майстерень, в яких заняття класу переносились у "предметні"

майстерні-лабораторії, де учень одержував індивідуальні завдання від учителя. За цієї форми навчання розкладу для занять не було. Учні намагалися якнайшвидше виконати свою роботу.

Як в минулому, так і сьогодні, мають місце некритичні запозичення та перенесення цих форм роботи в наші школи.

Розглянемо, як і чим мотивував доцільність врахування індивідуальних і типологічних відмінностей учнів К.Д. Ушинський.

Він зробив важливий внесок у творчу розробку цього питання. В своїй роботі "Історичний досвід постановки питань навчання" він вказував на необхідність роботи з учнями різного рівня знань. К.Д. Ушинський рекомендував урізноманітнювати прийоми навчання, розуміти всі тонкощі й нюанси педагогічного процесу, брати до уваги відмінності, властиві учневі, що в свою чергу вимагає різноманітних прийомів роботи. Він вважав, що "поділ класу на групи, із якої одна сильніша за іншу, не тільки не шкідливий, але навіть корисний, якщо учитель умів, працюючи з однією групою сам, дати двом іншим корисну самостійну вправу"[6].

Необхідність впровадження індивідуального підходу в навчання він пояснював ще й тим, що діти мають різні типи пам'яті, неоднакові характери, різняться також своїми розумовими здібностями. При цьому К.Д. Ушинський вказував, що на розумовий рівень дитини має вплив її фізичний стан.

Щоб скласти правильне уявлення про окремі якості дитини і вдало впливати на неї, необхідно вивчати поведінку учня, виявляти причини тих чи інших його вчинків і завжди при цьому враховувати фізичний стан. "Якщо педагогіка хоче виховати людину у всіх відношеннях, – писав він, – то вона повинне перш за все пізнати її теж у всіх відношеннях" [6].

К.Д. Ушинський вказував, що тільки всебічне й глибоке знання учня може забезпечити правильний педагогічний вплив на нього; педагогу недостатньо засвоїти принципи й конкретні правила навчальної і виховної роботи, йому необхідно взяти на озброєння основні закони людського знання, основні закони людської природи вміти застосувати їх у кожному конкретному випадку.

Аналізуючи пізнавальну діяльність учнів, К.Д. Ушинський вимагав від учителя чіткого виконання принципу посиленості навчальних завдань. Він писав: "Викладач будь-якого предмета має безперечно йти таким шляхом, щоб на долю вихованця лишалось рівно стільки праці, скільки зможуть подолати його молоді сили" [7]. "Наша свідомість не любить ні надто легкої, ні надто важкої роботи, – писав К.Д. Ушинський, – вона любить середину, тобто посилену працю, але ступінь цієї середини у різних людей різний. Він визначається, з одного боку, нашими здібностями, а з другого боку – силою нашої волі" [7].

Встановлюючи різницю в дитячих судженнях, він дійшов висновку, що ця різниця залежить "від кількості, якості і обробки матеріалу, над яким працює свідомість... Чим багатший матеріал свідомості і чим краще він попередньо опрацьований, тобто згрупований, сконцентрований, тим робота свідомості вийде досконалішою, її висновки будуть вірніші, багатші наслідки" [8].

К.Д. Ушинський радив вивчати індивідуальні відмінності учнів у процесі наочного навчання, оскільки, на його думку, тут найчіткіше проявляється вразливість дитини, сила її розуму й багатство розумового життя. Виступаючи проти шаблону в методах навчання, він пропонував учителям відбирати такі методи, які співвідносяться з натурою школяра, з конкретними обставинами, в яких знаходиться учитель разом з учнями. К.Д. Ушинський вірив у силу навчання, яке здатне розсунути межі людських сил фізичних, розумових і моральних. Він надавав великого значення також впливу на зміну індивідуальних відмінностей учнів, стверджуючи, що тільки характер може створити характер.

К.Д. Ушинський одним з перших зробив спробу об'єднати на наукових засадах педагогіку, фізіологію і психологію, вважаючи ці науки ядром педагогічної антропології. Він вважав, що оволодівши антропологічними знаннями, вихователь буде "в змозі черпати в самій природі людини засоби виховного впливу, а засоби ці велетенські. З цього джерела виховання ще не черпало" [8].

Для педагогічної антропології К.Д. Ушинського центральною є думка про те, що засоби виховного впливу безмежні за своєю значущістю, різноманітністю і мають бути почерпнуті з самої природи дитини. Наука про людину, на його думку, відкриває для формування школяра невивчені можливості, раніше сховані від щоденного педагогічного досвіду чи ще не пізнані наукою, в результаті недосконалості її методу. Вчений вважав, що відкриття галузі антропологічних наук дають нові можливості для проникнення в природу дитини і керівництва нею. Вони дозволяють об'єктивно оцінити ефекти самого виховання.

Висновки. Як бачимо, основна причина всіх вікових і індивідуальних відмінностей у результатах навчання полягає у внутрішніх умовах психічного розвитку школяра. Вони, індивідуальні, а тому всі зовнішні впливи, що діють на учня, визначають продуктивність пізнавального процесу тільки пройшовши через внутрішні його психічні стани.

Отже, щоб ефективно керувати процесом учіння й розвитком розумових здібностей учнів у навчання, треба якнайповніше враховувати вікову та індивідуальну своєрідність кожного учня.

Використані джерела

1. Дистервег А. Вибрані педагогічні твори. – М.: Учпедгиз, 1956. – 347 с.
2. Дорошенко С.І. Методика викладання української мови. – К.: Вища школа, 1982. – 397 с.
3. Квинтилиан М.Ф. О воспитании оратора. – Т. 2. – М., 1936. – 367 с.
4. Коменский Я.А. Дидактические принципы. – М.: Учпедгиз, – 1940. – С. 44.
5. Песталоцци И.Г. Избранные педагогические произведения. – М., 1981. – С. 612-627.
6. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори. У 2-х т. – Т. 2. – К.: Радянська школа, 1983. – С. 389-449.
7. Ушинский К.Д. О первоначальном преподавании русского языка: Избр. пед. соч. – М.: Просвещение, 1968. – С. 186-201.
8. Ушинский К.Д. Человек как предмет воспитания. – Собр. соч. 11-и т. – Т. 8. – М.-Д.: Изд АПН РСФСР, 1949. – С. 775.

Antypets' V.

THE INDIVIDUAL AND DIFFERENTIATED APPROACH TO TEACHING YOUNG LEARNERS READING ON THE BASE OF K. USHYN'S'KYI'S IDEAS

This article is devoted to the formation of the initial reading skills in first grade six years on the basis of individual and differentiated approach and methodological basis K. Ushynsky.

Keywords: *reading, personalized and differentiated approach, six-year first technique K. Ushynsky.*

Стаття надійшла до редакції 18.06.13